

Małgorzata Wołoch

Konferencja naukowa „Piśmiennictwo i literatura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Źródła, konteksty, nawiązania” (Katowice, 2 grudnia 2016 r.)

Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media nr 2 (25), 155-160

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Wołoch

Studentka II roku filologii polskiej
Instytut Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: malgorzata.woloch@tlen.pl

Konferencja naukowa „Piśmiennictwo i literatura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Źródła, konteksty, nawiązania” (Katowice, 2 grudnia 2016 r.)

2 grudnia 2016 r. na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach odbyła się konferencja naukowa pt. „Piśmiennictwo i literatura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Źródła, konteksty, nawiązania”. Organizatorami tego wydarzenia były: Instytut Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego Uniwersytetu Śląskiego, Zakład Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki Uniwersytetu Śląskiego, a także Komisja Historycznoliteracka Polskiej Akademii Nauk (oddział w Katowicach).

Zgromadzonych gości jako pierwsza powitała Anna Kałuża (zastępca Dyrektora Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego, pracownik Zakładu Literatury Współczesnej, Uniwersytet Śląski w Katowicach), zaznaczając, że spotkanie to jest doskonałą okazją do przypomnienia niesłuchanie ważnego związku między Litwinami i Polakami w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Następnie głos zabrała Mariola Jarczyk (kierownik Zakładu Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki), która przyznała, że niezwykle cenna okazała się dla niej możliwość współpracy z badaczami literatury współczesnej. Jako ostatnia głos zabrała przewodnicząca Komisji Historycznoliterackiej Polskiej Akademii Nauk, Anna Szawerna-Dyrszka (Zakład Teorii Literatury, Uniwersytet Śląski w Katowicach), wska-

zując – podobnie jak M. Jarczykowa – na to, jak znakomicie korespondują ze sobą zainteresowania ekspertów literatury współczesnej z zainteresowaniami pracowników Zakładu Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki. Jednocześnie wyraziła nadzieję, że nie będzie to ostatnie spotkanie z Wielkim Księstwem Litewskim.

Następnie rozpoczęła się pierwsza część konferencji, zatytułowana *Źródła*. Poprowadziła ją A. Szawerna-Dyrszka. Swoje referaty wygłosili: Maria Barłowska (Zakład Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki, Uniwersytet Śląski w Katowicach), M. Jarczykowa, Dominika Fesser (Uniwersytet Śląski w Katowicach). Ostatnia prelegentka, Jolanta Gwioździk (Zakład Historii Książki i Bibliotek, Uniwersytet Śląski w Katowicach), była nieobecna, dlatego tekst jej wystąpienia został odczytany przez prowadzącą obrady.

M. Barłowska swoją prezentację pt. *Michała Leona Obuchowicza teksty z moskiewskiej niewoli* poświęciła tekstom znanego pamiętnikarza, którego diariusz z moskiewskiej niewoli (1660–1662) opublikowali Michał Baliński (Wilno 1859) oraz Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba (Warszawa 2003). Z tego okresu pochodzą także dwa listy do króla Jana Kazimierza i jeden do matki – odnalezione przez współczesnych wydawców w papierach rodzinnych Obuchowiczów. Rękopis Biblioteki Kórnickiej 359 – prawdopodobnie kopia sylwy Obuchowiczów – stał się podstawą edycji z 2003 r. Znaleźć w nim można anonimowe utwory poetyckie, z których trzy: *Jako przeciwność ponosić mamy, Jezus, Maria, Józef* oraz *Lament więźnia* zostały napisane przez pułkownika M.L. Obuchowicza w czasie uwięzienia w Moskwie. Oficjalne i prywatne listy umieszczone w diariuszu pt. *Krótkie nieszczęścia mego zebranie, którego czasu, co i kiedy się działo* stanowią ciekawy kontekst dla doświadczenia niewoli. Podejmują próbę wyrażenia zdarzeń, w których uczestniczył M.L. Obuchowicz, w różnych literackich rejestrach, w ramach różnych gatunków, określających je relacji komunikacyjnych i konwencji. Prelegentka zwróciła szczególną uwagę na siedemdziesięciocześcioroski lament, stanowiący, obok *Dumy niewolniczej* Zbigniewa Morsztyna, wyjątkowy przykład lirycznej wypowiedzi autobiograficznej o niewoli.

M. Jarczykowa w referacie pt. *Namiestnik i burmistrzowie Kiejdan. Obraz miasta w „pisaniach” Piotra Kochlewskiego* na podstawie listów wieloletniego sekretarza księcia Krzysztofa Radziwiłła, Piotra Kochlewskiego, przedstawiła obraz siedemnastowiecznych Kiejdan, które – jak podkreśliła – kojarzone są przede wszystkim z miejscem podpisania ugody podporządkowującej Szwecji Wielkie Księstwo Litewskie oraz z hetmanem wielkim litewskim Januszem Radziwiłłem, pragnącym

uczynić z Kiejdan centrum gospodarczo-kulturalne. Z tekstów namiestnika wynika, że gród prężnie się rozwijał, liczba protestanckiej ludności miasta wzrastała, stąd wynikała wielka troska o budowę zboru. Powstały drukarnie, ufundowano szkołę, w której nauki mieli pobierać także cudzoziemcy. M. Jarczykowa zwróciła uwagę również na narastający konflikt między P. Kochlewskim a burmistrzami Kiejdan, jednak ostatecznie książe K. Radziwiłł stanął w obronie swego sekretarza.

D. Fesser w wystąpieniu pt. *Lew Sapieha jako adresat listów dedykacyjnych* mówiła o postaci hetmana wielkiego litewskiego, jednego z najważniejszych katolickich polityków na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego, któremu autorzy chętnie dedykowali swoje dzieła, licząc przy tym na jego przychylność i poparcie. Stał się on adresatem m.in. następujących listów: Marcina Śmigleckiego (w dziele *O bóstwie przedwiecznym Syna Bożego*, 1595), Bernata z Krakowa (w *Dekrecie albo wyroku astrologskim o zaćmieniach zwierciadeł niebieskich*, 1605) oraz listu dołączonego do utworu Christophinusa Peregrinusa Polonusa *Liga z zawadą koła poselskiego spólnego narodu korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego* (1596). Jak zaznaczyła D. Fesser, analizowane listy dedykacyjne mają podobną formę: zaczynają się zwrotem do adresata, kończą podpisem autora i oznaczeniem daty. W treści pojawiają się te same motywy, jak choćby pochwała adresata, ostentacyjnie podkreślana skromność twórcy danego listu, a także formuła wyrażająca nadzieję na dobry odbiór dzieła.

O zachowanym piśmiennictwie w żeńskich klasztorach Wielkiego Księstwa Litewskiego pisała w referacie pt. *Piśmiennictwo i literatura XVII–XVIII w. w żeńskich klasztorach Wielkiego Księstwa Litewskiego* nieobecna na konferencji J. Gwioździk. Był to ostatni referat w pierwszej części spotkania. W odczytanej komunikacji została podkreślona istotna rola klasztorów jako ośrodków kultury pisma i książki. W XVII–XVIII w. w Wilnie funkcjonowało 6 klasztorów żeńskich, w których przeważała tradycja franciszkańska. W ich zbiorach znaleziono m.in. księgi wykorzystywane do liturgii, księgi kościelne i obrzędowe, literaturę religijną i okolicznościową, korespondencję, epitafia, teksty prawne, ekonomiczne, dokumentację życia religijnego, a nawet rachunki, kontrakty, inwentarz spraw klasztornych, wydatki, spis klasztornych długów. Owa enumeracja – co starano się pokazać w referacie – świadczy o różnorodności tekstów zasilających klasztorne biblioteki.

Po dyskusji i przerwie w auli Rady Wydziału zostały wygłoszone kolejne referaty: *Wilno w twórczości Romualda Mieczkowskiego* Anny Węgrzyniakowej (kierownik Katedry Literatury i Kultury Polskiej Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej), *Obraz kampanii*

chocimskiej (1673) z perspektywy Litwina żołnierza (Jan Ślizień: *Haracz krwią turecką Turkom wyplacony*) Renaty Ryby (Zakład Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki, Uniwersytet Śląski w Katowicach) oraz *Kasztelanka na wydaniu. Małżeńskie perypetie Elżbiety z Branickich Sapieżyny* Szymona Piotra Dąbrowskiego (Uniwersytet Śląski w Katowicach). Obradom przewodniczyła M. Barłowska.

Tematem referatu A. Węgrzyniakowej było ujęcie Wilna w twórczości Romualda Mieczkowskiego: poety, prozaika, redaktora, animatora kultury, wreszcie Polaka w tym mieście urodzonego. „Wilno to moja ojczyzna, religia, powinność” – pisał. Nie dziwi więc fakt, iż traktuje on siebie jako wiernego sługę tego miejsca. Z jego tekstów wyłania się obraz Wilna jako miasta magicznego, przyjaznego, miejsca spotkania narodów. Jak akcentowała prelegentka, najlepsze wiersze R. Mieczkowskiego są utkane z mikroobserwacji. Poeta nadbudowuje w nich sens symboliczny nad porządkiem realistycznym. Widoczny jest także ślad romantycznego stosunku do rzeczywistości. A. Węgrzyniakowa dodała, że sama historia Wilna została opowiedziana wręcz po kronikarsku. Jest ona niepowtarzalną historią jednostki.

O zwycięstwie chocimskim z 1673 r. opisanym przez pochodzącego z Litwy, przyszęłego referendarza litewskiego Stefana Jana Ślizienia w utworze pt. *Haracz krwią turecką Turkom wyplacony* (Wilno 1674) mówiła R. Ryba. W programowym wierszu *Do czytelnika łaskawego* poeta relacjonował przebieg prawdziwych zdarzeń, opisywanych na zasadzie autopsji. Tym samym poemat wpisuje się w krąg poetyki ojczystego *heroicum*. S.J. Ślizień jako uczestnik bitwy pod Chocimem przedstawiał ją w sposób drobiazgowy: relacjonował przemarsz wojsk i trudności, jakie rycerstwo musiało pokonać w drodze pod Chocim (m.in. przeprawa przez wezbrane wody Dniestru, niesprzyjająca deszczowa aura, chłód, brak właściwej aprowizacji). Poeta wyraziście uobecnił na kartach swego poematu postać głównodowodzącego – hetmana Jana Sobieskiego, który został scharakteryzowany w myśl epickiej zasady *fortitudo et sapientia*. Pochodzący z Litwy poeta żołnierz, choć walczący wraz z wojskami koronnymi, nie zapomniał o zasługach Litwy na polu walki: chwalił wyposażenie i odwagę armii litewskiej, doceniał postawę hetmana wielkiego litewskiego Michała Paca i hetmana polnego Michała Radziwiłła, zdradzając tym samym przywiązanie do ziemi ojczystej.

Referat S.P. Dąbrowskiego koncentrował się wokół małżeńskich perypetii Elżbiety z Branickich Sapieżyny. Magnatka dwukrotnie stawała na ślubnym kobiercu. Jej pierwszym mężem był wojewoda smoleński, Jan Józef Sapieha. Sakramentalne „tak” powiedzieli sobie 18 lutego

1753 r. we Lwowie. Trzy lata później, a dokładnie 13 czerwca 1756 r. Sapieżyna ponownie wyszła za mąż – tym razem za majątnego właściciela Kodnia, Jana Sapiechę. Te małżeństwa, jak podkreślił prelegent, otworzyły jej drogę do kariery na arenie politycznej, jednak nie przyniosły szczęścia. Pierwszy związek został unieważniony 14 lutego 1755 r. Orzeczenie sądu kościelnego w tej sprawie obecnie jest przechowywane w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie. Drugie małżeństwo zakończyło się 13 października 1757 r. Odtąd E. Sapieżyna była zmuszona nie tylko przejąć kontrolę nad dobrami dziedzicznymi, ale także rozpocząć długotrwałe spory z krewnymi.

Po krótkiej przerwie i dyskusji rozpoczęła się druga część konferencji, zatytułowana *Konteksty, nawiązania*, którą poprowadziła M. Jarczykowa. Odczytane zostały wówczas 3 referaty: *Jezuici i Radziwiłłowie (na przykładzie osiemnastowiecznej reedycji łacińskich polemik Piotra Skargi)* Anny Sitkowej (Zakład Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki, Uniwersytet Śląski w Katowicach), *Jundziłłowe dziedzictwo. O przyrodniczych zamilowaniach Tymoteusza Karpowicza* Magdaleny Kokoszki (Zakład Teorii Literatury, Uniwersytet Śląski w Katowicach) oraz *Siedemnastowieczna Litwa w najnowszej prozie litewskiej. O powieści „Silva rerum” Kristiny Sabaliauskaitė* A. Szawerny-Dyrzski.

A. Sitkowa w swym referacie poruszyła problem genezy reedycji antykalwińskich wystąpień Piotra Skargi. Druk pt. *Pro Sacratissima Eucharistia contra haeresim Zwinglianam ad Andream Volanum* (pierwodruk 1576), w którym znalazła się również jego polemika pt. *Artes duodecym* (pierwodruk 1582), został wydany w drukarni jezuickiego kolegium w Braniewie w 1707 r. Wedle dotychczasowego stanu badań wznowienie to miało świadczyć o aktualności refutacji wymierzonych personalnie przez P. Skargę przeciw „papieżowi kalwinów litewskich” – Andrzejowi Wolanowi (około 1530–1610). *Pro Sacratissima Eucharistia...* stanowiła bowiem odpowiedź na utwór A. Wolana pt. *Vera et orthodoxa veteris ecclesiae sententia de Sacramento corporis et sanguinis Christi* opublikowany w 1574 r. w Łosku. Wspomniana drukarnia zadedykowała ową reedycję Karolowi Stanisławowi Radziwiłłowi, prawnukowi Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki”, który przeszedł na katolicyzm za sprawą jezuitów. Prelegentka zwróciła uwagę na to, że przedstawiciele rodu Radziwiłłów nieświejskich uchodzili za hojnych darczyńców zakonu, stąd ową dedykację można uznać za zabieg perswazyjny. Jego celem było przypomnienie z górą stuletnich związków rodu z Towarzystwem Jezusowym i skłonienie Karola Stanisława do naśladowania poczyńań antenatów.

Wystąpienie M. Kokoszki dotyczyło dziedzictwa awangardowego poety, Tymoteusza Karpowicza. Badaczka tematem swojego referatu uczyniła przede wszystkim zachowany w pamięci poety obraz jednej z południowych prowincji Wilna, ze szczególnym uwzględnieniem miłości do roślin, pracy w ziemi. Dzieciństwo i młodość spędzone na Wileńszczyźnie ukształtowały przyrodniczą wrażliwość T. Karpowicza. Prelegentka za niezwykle interesujące uznała także koligacje rodzinne babki od strony matki autora *Słojów zadrzewnych*, jego dalszym krewnym był bowiem pijar, botanik, zoolog Stanisław Bonifacy Jundziłł – autor opisu roślin w prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego, udzielający nauk z zakresu botaniki księżnej Izabeli Czartoryskiej.

Siedemnastowieczna Litwa, ukazana w najnowszej powieści historycznej pt. *Silva rerum* K. Sabaliauskaitė, była tematem ostatniego referatu wygłoszonego przez A. Szawernę-Dyrską. Utwór został przetłumaczony na język polski w 2015 r. Przewijają się w nim wszystkie wątki poruszane w trakcie konferencji (m.in. postaci Radziwiłłów, Sapiehów, klasztor benedyktynek itd.). Współczesny czytelnik, na co zwróciła uwagę prelegentka, w opowiadanej historii może odnaleźć siebie, może poruszać się po autentycznych ulicach Wilna. Wskazała najistotniejsze tropy interpretacyjne, tj. bestseller, barok, mikrohistoria, topos. Powieść, która nie miała prawa stać się najlepiej sprzedającą się książką, stała się taką przede wszystkim dzięki zmianie świadomości społeczeństwa litewskiego, pragnącego poznać wspólną polsko-litewską przeszłość.

Oficjalnego zamknięcia konferencji dokonała M. Jarczykowa, dziękując uczestnikom spotkania za wygłoszenie niezwykle ciekawych referatów oraz za udział w dyskusjach na ich temat. Następnym obrad ma być zaplanowana publikacja zbiorowa, w której znajdą się rozszerzone wersje wystąpień.